

F. Boterman, M. Vogel, ed., *Nederland en Duitsland in het interbellum. Wisselwerking en contacten: van politiek tot literatuur* (Hilversum: Verloren, 2003, 256 blz., €23,-, ISBN 90 6550 763 9).

Over de Nederlands-Duitse betrekkingen in de negentiende en twintigste eeuw is inmiddels een groot aantal studies verschenen. De periode van het tweede Duitse keizerrijk (1871-1918) en de Eerste Wereldoorlog zijn beschreven in de uitstekende proefschriften van Andre Beening respectievelijk Marc Frey. De betrekkingen tussen 1933 en 1940 zijn vanuit verschillende invalshoeken in kaart gebracht en vooral over de relatie na 1945 is inmiddels veel onderzoek gedaan. Opmerkelijke lacune in dit veld vormt nog steeds de periode van de republiek van Weimar (1918-1933). Ook Lademacher besteedt in zijn overzichtswerk over de Nederlands-Duitse relatie in de negentiende en twintigste eeuw geen aandacht aan deze jaren. Zijn bespiegelingen stoppen aan het eind van de Eerste Wereldoorlog en worden voortgezet met de dreiging van Nazi-Duitsland na 1933. Overziet men de omvangrijke hoeveelheid literatuur over de Nederlands-Duitse relatie sinds de late negentiende eeuw, dan geldt bovendien wat Frits Boterman in 1998 in zijn oratie aan de Rijksuniversiteit Groningen opmerkte: de Tweede Wereldoorlog heeft onze blik vertroebeld op de langere lijnen en patronen in de bilaterale verhouding. De vooroorlogse jaren werden tot voorgeschiedenis van de periode 1940-1945 en de naoorlogse decennia stonden ook in het onderzoek lange tijd in het licht van normalisering na het dieptepunt van de bezettingsjaren. Zo was Botermans oratie zowel een verfrissend betoog tegen finalisme en tegen eenzijdige aandacht voor de nawerking van de oorlogsperiode als een pleidooi voor historiserend onderzoek naar de jaren voor 1940. Boterman voegde vervolgens zelf als bijzonder hoogleraar in Groningen de daad bij het woord en de voorliggende bundel vloeide voort uit een tweetal conferenties die hij in 2001 en 2002 met de mede-uitgeefster Marianne Vogel over de Nederlands-Duitse relatie tussen 1918 en 1940 organiseerde.

Interessant aan de betrekkingen in de jaren twintig is dat Nederland op verschillende terreinen een niet onbelangrijke rol voor Duitsland speelde. Op economisch gebied hielp Nederland met kredieten de economisch uiterst zwakke republiek van Weimar, in politiek opzicht was Nederland neutraal maar tegelijk ook een welkom tegenstander van het verdrag van Versailles en op cultureel gebied bestond vanuit Duitsland duidelijk belangstelling voor Nederland. Het is tegen deze achtergrond dat Boterman en Vogel hun bundel presenteren. Er was geen sprake van eenrichtingsverkeer vanuit Duitsland naar Nederland, maar, aldus Boterman in zijn inleiding, Nederland werd door Duitsland ontdekt als een bakermat van moderniteit, democratie en kleinschaligheid. Daarmee wordt een tweede aspect van Botermans onderzoeksdoel zichtbaar: niet alleen wil hij een andere invalshoek in het onderzoek naar de Nederlands-Duitse betrekkingen, ook staat hem een nieuwe visie op Nederland in het interbellum voor ogen. Weg van het beeld van Nederland als een 'meisjesinternaat' (H. W. von der Dunk), waarin braafheid, gezapigheid, cultureel provincialisme en conservatisme zouden hebben gedomineerd naar een gedifferentieerder beeld met meer aandacht voor het moderne Nederland en zijn eigen verdiensten in een actief wisselwerkingsproces met Duitsland.

Gemeten aan dat doel is de bundel niet meer dan een eerste aanzet. In zestien veelal korte artikelen wordt een breed spectrum aan thema's behandeld, variërend van de politieke betrekkingen tijdens de Eerste Wereldoorlog en de republiek van Weimar tot aan het beeld van Berlijn in de Nederlandse literatuur van het interbellum, de vroege receptie van de theoloog Karl Barth in Nederland, de ervaringen van Erika en Klaus Mann in Nederland, de 'Nederlandsch-Duitse Vereeniging', wetenschappelijke uitwisseling, de receptie van Duitse literatuur in Nederland en nog enkele thema's meer. Het niveau van de bijdragen is sterk wisselend. Som-

mige artikelen, zoals dat van Thomas Gijswijt over de politieke relatie tijdens de Eerste Wereldoorlog voegen niet veel toe aan het reeds bekende beeld — in dit geval van Nederlandse neutraliteit en afhankelijkheid. Ook Alexandra Paffen levert in haar bijdrage over Erika en Klaus Mann niet veel nieuws en het zeker informatieve stuk van Ismee Tames over de Nederlandsch-Duitse Vereniging, die sinds 1919 culturele betrekkingen en Nederlands-Duitse stamverwantschap progageerde ontkomt niet geheel aan het ‘voorgeschiedenis’-perspectief dat de bundel nu juist zou moeten tegengaan. Fragmentarisch is Gregor Langfelds artikel over enkele kunsthandelaren van moderne kunst in Nederland en ronduit zwak is Christiaan Janssen’s beschrijving van de receptie van Duitse literatuur in de tijdschriften *Het Duitse boek* en *De weegschaal*. Inmiddels heeft Janssen zich gerevancheerd met een goede dissertatie over dit thema en het is te hopen dat dit in de toekomst ook kan worden gezegd over de andere veelal jonge auteurs in deze bundel. Veel bijdragen hebben een nog zeer voorlopig karakter en hoewel men in de bundel vergeefs naar verdere verwijzingen zoekt, betreft het in een aantal gevallen samenvattingen van lopend promotie- of postdoctoraal onderzoek.

Andere bijdragen zijn daarentegen zeer lezenswaardig. Zo licht Leon Hanssen overtuigend toe dat Nederland voor Thomas Mann in een aantal opzichten een voorbeeldfunctie vervulde en dat Manns eigen woorden uit 1924 bij een tafelrede in Den Haag meer dan beleefdheid waren. Mann sprak toen lovend over ‘die Freiheitsphäre des modernen, des lebensfreundlich, lebenswillig-demokratischen Gedankens’ in Nederland. Met zijn bijdrage ligt Hanssen geheel op de lijn van Boterman: Nederland was meer dan een stille vijver, waarin niets gebeurde en het speelde wel degelijk een eigen rol in buitenlandse reflecties op politieke en culturele moderniteit.

Tot de uitstekende bijdragen van de bundel behoort ook het artikel van Ute Schürings over de reputatie van Berlijn in de Nederlandse literatuur van het interbellum. Aan de hand van teksten van Ter Braak, Marsman, Lehning, Gans en anderen maakt zij duidelijk dat het bekende positieve beeld van Berlijn in die periode van bewonderde ‘kosmopolitische wereldstad’ en ‘centrum van avantgarde’ gerelativeerd moet worden en vooral in retrospectief ontstaan is. Zeker, in het Nederland van de jaren twintig bestonden dergelijke beelden, maar dat gold evenzeer voor negatieve beschrijvingen van uitzichtloosheid, desillusie en ondergang die ook met de stad in verbinding werden gebracht. Berlijn, aldus Schürings, werd veel ambivalentier waargenomen dan in het bekende naoorlogse clichébeeld van de bruisende, attractieve ‘Weltmetropole’. Dat naoorlogse positieve beeld is vooral ontstaan, zo poneert Schürings, tegen de achtergrond van het negatieve imago dat na 1945 in Nederland zelf over het eigen land in het interbellum bestond. Tegenover het na de oorlog als provinciaal beschouwde Hollandse interbellum werd Berlijn juist geponereerd als het lichtende voorbeeld en verdwenen de ambivalente aspecten die in de jaren twintig nog wel hadden bestaan uit beeld. Ook de bijdrage van Schürings past daarmee in Botermans visie dat het Nederlandse geschiedbeeld van het eigen land in het interbellum versimpeld is en nuancering behoeft.

Het is jammer dat slechts weinig artikelen het niveau van Hanssen, Schürings en Botermans eigen inleiding halen en dat het merendeel van de bijdragen teleurstellend vlak blijft. Zo is de bundel niet meer dan een programma met nog veel onvoldoende uitgewerkte onderdelen. Het wachten is nu op Botermans eigen monografie over dit thema en op de hopelijk overtuigender deelstudies van de historici, kunsthistorici en germanisten die in deze bundel in kort bestek hun onderzoek toelichten.

J. Linders, *Ik bof dat ik een kikker ben. Leven en werk van Max Velthuijs* (Schrijversprentenboek L; Amsterdam: Leopold, 's-Gravenhage: Letterkundig museum, 2003, 232 blz., €25,-, ISBN 90 258 4180 5).

Joke Linders begint haar boek over Max Velthuijs met een levendige impressie van de literaire, beeldende en musicale socialisatie van haar hoofdpersoon in het ouderlijk gezin. Komen de twee eerste domeinen door heel het boek aan de orde, het derde domein keert pas weer terug in de fraaie apotheose, wanneer de jeugdige gitarist Max Velthuijs als bijna tachtiger met zijn tekenpen meeswingt met een jazzband in het Concertgebouw, op tournee langs de belangrijkste theaters van Nederland en tijdens het North Sea JazzFestival. Kennelijk was dat musicale talent lang op het tweede plan geraakt.

Zulke artistieke ontwikkelingen weet Joke Linders verrassend als 'the circle of live' over het voetlicht te brengen. Zo presenteert ze veel meer in deze biografie, zoals de moeizame middelbare schooltijd van Velthuijs, zijn ervaringen tijdens de Tweede Wereldoorlog, zijn zevenjarig CPN-lidmaatschap, zijn zeven maal zeven vette en zeven magere jaren met vrouwen, zijn permanente inzet voor op de massa gerichte gebruiksgrafiek, zijn rol als pionier van het prentenboek binnen en buiten Nederland en uiteraard de stapsgewijze vernieuwing van de fabel van de kikker met de Kikkerprentenboeken als onbetwist hoogtepunt. En dat alles in een prachtig uitgegeven boek en in een spetterende tentoonstelling in het Letterkundig Museum. Welke auteur zal daar niet van dromen?

Toch zijn er ook kanttekeningen te maken. Allereerst zijn er de vele anachronismen die hinderlijk vooruitlopen op wat nog aangetoond of verteld moet worden. Hoe kan dat bij zo'n ervaren biografe? Kennelijk wilde ze zich de kans niet laten ontgaan om haar vele informanten, Max Velthuijs voorop, ook naar onderlinge verbanden te vragen tussen verleden en heden. Daar is niks mis mee, maar de antwoorden waren in een chronologisch kader beter tot hun recht gekomen. Dat geldt al evenzeer voor de motto's en de illustraties uit werk van veel later datum die bij herhaling worden ingebracht op momenten waarop ze in het leven als inspiratiebronnen nog in latente staat verkeren. Zo heeft het eerste hoofdstuk over de periode 1923-1935 ((van geboorte tot middelbare handelsschool) het motto gekregen: 's Avonds lezen de grote mensen de krant en de kinderen maakten mooie tekeningen' met als hoofdstukillustratie een afbeelding uit het prentenboek *Het goedge monster* dat pas in 1976 verscheen. Aan zulke analogieën kleven drie nadelen: wie niet achter in het boek de lijst van afbeeldingen erop naslaat kan de opgemerkte overeenkomst niet naar waarde schatten. Wie dat wel doet, plaatst zich buiten het verhaal dat verteld wordt. Tenslotte verstoren de latere illustraties het beeld van de tijd dat dan opgeroepen wordt.

Dit vooruitlopen doet afbreuk aan de toch al zwakke chronologische afbakening van de hoofdstukken. Daarnaast herhalen de thematisch geordende hoofdstukken met enige regelmaat wat chronologisch al aan de orde kwam. Mede daardoor komen de 'Frauengeschichten' met hun kommer en kwel, liefdesspel en overspel akelig dicht in de buurt van de sterrenrubrieken in de populaire pers. Dat had gedistantieerder en geserreerder mogen gebeuren, zodat er ook meer ruimte was ontstaan voor het werk zelf.

Bijvoorbeeld om de persoon van Max Velthuijs ook andere alter ego's te gunnen dan kikker. Zo wees Velthuijs zelf al op de rat als een afsplitsing van hem zelf en vervult dit beest in *Kikker en de vreemdeling* ook ontegenzeggelijk de hoofdrol. Is de door Linders opgemerkte analogie met schaakspel en free jazz in deze niet veelzeggend? Wijst het wisselend soleren met simultane ondersteuning door andere musici, niet op een kikkercombo met nu eens kikker dan weer rat en soms haas of eend als solist? En wat te denken van de bewering dat kikker zichzelf pas